

ภูมิหลังของสังคมลานนา : ความเป็นมาเกี่ยวกับรัฐและเครือข่ายทางสังคมและการเมืองใน
ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘

ก่อนการสถาปนาอาณาจักรล้านนาของ "มังราย" ในลุ่มแม่น้ำกก และปิง ในต้น
พุทธศตวรรษที่ ๑๔ มีหลักฐานทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรและหลักฐานทาง โบราณคดีชี้ให้เห็นว่าอาณา
บริเวณซึ่งเป็นที่ราบระหว่างหุบเขาในคอนเทินของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นแหล่งชุมชนและสังคม
ที่มีความเป็นมาเก่าแก่กึกก้องบรรพ เอกสารประเภทตำนานหลายฉบับที่ยังปรากฏหลงเหลืออยู่ได้
กล่าวถึง "เมือง" หลายเมืองซึ่งเกิดขึ้นและดับสลายไปไม่ตามกลางอศัตตวรรษเก่าแก่ที่ไม่อาจกำหนด
กาลเวลาที่แน่นอนได้ชัดเจน เช่นเมืองสุวรรณโคมคำ เมืองอุโมงค์เสลานคร เมืองโยนกนาคนคร
เป็นต้น ตำนานการเกิดของเหล่านี้ยังเป็นที่สงสัยเนื่องจาก ไม่มีหลักฐานร่วมสมัยในท้องถิ่นหรือจาก
किनแดนไกล เคียงเพียงพอที่จะใช้ชำระหาข้อเท็จจริงได้ แต่อย่างไรก็ตามในระยะไกลเคียงกับ
พุทธศตวรรษที่ ๑๔ อันเป็นระยะที่ภูมิภาคลานนากำลังจะก้าวเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์นั้นเมืองสำคัญ
บางแห่ง เช่น หริภุญชัย เงินยาง และพะเยา ได้เริ่มปรากฏหลักฐานค่อนข้างชัดเจนมากยิ่งขึ้น
ความสำคัญ และเห็นได้ค่อนข้างชัดว่ากลุ่มรัฐเหล่านี้มีเครือข่ายสัมพันธ์กับรัฐข้างเคียงหลายแห่ง
ทั้งทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรม และเริ่มกลายเป็นส่วนหนึ่งในระบบของรัฐ^(๑) ในภาค
พื้นที่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในเวลาต่อมา

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

การใช้คำว่า "ระบบรัฐ" ในที่นี้เพียงเพื่อหมายถึงการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มรัฐบนภาค
พื้นที่ที่มีการติดต่อ และรับหรือถ่ายทอดวัฒนธรรมบางอย่างซึ่งกันและกัน เช่น ภาษาพุทธศาสนา
ตลอดจนการมีปฏิสัมพันธ์ทางการเมือง โดยเฉพาะในแง่ของการเมืองอาณาจักรลาวไคว้การเปลี่ยนแปลง
แปลงทางการเมืองที่มีลักษณะเป็นเรื่องระหว่างรัฐ เช่น การขยายอำนาจของเขมร และมองไกล
จะมีผลกระทบต่อกลุ่มรัฐใกล้เคียงได้ด้วย

ตำนานและการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับรัฐ

จากการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ในรายละเอียดของตำนานพื้นเมืองภาคเหนือ^(๒) ปรากฏสาระสำคัญว่า อาณาบริเวณแถบริมแม่น้ำในหุบเขาภาคเหนือเป็นที่อยู่ของชุมชนหลายเผ่า กระจายอยู่ทั่วไป เช่น ในลุ่มแม่น้ำสาย กก อิง และปิง วัง ชุมชนบ้านเมืองที่เกิดขึ้นในระยะแรก ๆ มีลักษณะเป็นชุมชนเล็ก ๆ แยกกันอยู่เป็นแห่ง ๆ มีผู้นำชุมชนและสังคมของตนเองในนามของเจ้าผู้ปกครองเมืองและเมืองในชื่อต่าง ๆ เช่น เจ้าสุวรรณทวารมูขรของเมืองสุวรรณโคimbra เจ้าสิงหนดิ (สิงหนวิภิกุมาร) ครองเมืองโยนกนาคนคร ปู่เจ้าลาวจกครองเมืองเงินยาง นางอินเหลาหัวหน้าเผ่าลัวะ เชียงดาว - อ่างตลุง เจ้าสุวรรณคำแดงแห่งเวียงล้านนา หรือจามเทวีแห่งเมืองหริภุชชัย เป็นต้น ในระยะหลัง ๆ ชุมชนเหล่านี้มีลักษณะการรวมตัวกัน อย่างหลวม ๆ ในรูปเครือข่ายของรัฐที่มีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติซึ่งเห็นได้ค่อนข้างชัด ๒ กลุ่มใหญ่ ๆ กลุ่มหนึ่งอยู่ในแถบลุ่มแม่น้ำ ปิง วัง และอีกกลุ่มหนึ่งอยู่ในแถบลุ่มแม่น้ำสาย กก อิง ไกลลำน่านโขง

กลุ่มชุมชนในลุ่มแม่น้ำปิง วัง เริ่มมาจากการเป็นถิ่นฐานที่อยู่ของชนเผ่า "ลัวะ" ซึ่งมีลักษณะเป็นชนพื้นเมือง บางตำนานเรียกว่าเป็นกลุ่มชนที่เกิดในรอยเท้าสัตว์ เช่น เสือ สิงโต แรค ช้าง ฯลฯ อันเปรียบเสมือน "เด็กที่เกิดกับชนไม้" คือเกิดที่ไหนเป็นที่นั้น ชนเหล่านี้ตำนานพุทธศาสนา กล่าวว่าเป็นพวกที่ไม่รู้จักนับถือพุทธศาสนาและไม่รู้จักทำนาสร้างบ้านแปลงเมือง ต่อมาจึงได้มีกลุ่มชนจากต่างถิ่นคือชนเผ่าไต และชนเผ่าเมงค หรือเมงคบุตร ไทอพยพผู้คนเข้ามาอยู่รวมกัวย กลุ่มชนที่เข้ามาทีหลังนี้เป็นผู้มี ความเจริญทางวัฒนธรรมเหนือกว่า รู้จักการสร้างบ้านแปลงเมืองและรู้จักการปกครองชุมชน ชนพวกหลังนี้จึงเป็นพวกที่มืบทบาทก่อร่างสร้างเมืองปกครองชนพื้นเมืองอันก่อให้เกิดเป็นชุมชน "เมือง"^(๓) ขึ้น เช่น "เวียงล้านนา" ของ

^(๒) โปรดดูรายละเอียดใน ชำรงศักดิ์ ท้าวบุญ, "เมืองดั้งเดิมในตำนานพื้นเมืองล้านนา ก่อนสมัยหริภุชชัย และเงินยางเจียงสว : การวิเคราะห์เบื้องต้น", วารสารธรรมศาสตร์ ๑๑ (ธันวาคม ๒๕๒๕) : ๑๓๕ - ๑๕๑

^(๓) คำว่า "เมือง" ในที่นี้หมายถึงหน่วยของชุมชน (Polity) หน่วยหนึ่ง ๆ ซึ่งอาจรวมกันเข้าด้วยกันอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างรวมกัน อาทิ การปกครอง ศาสนาหรือความเชื่อบางอย่าง ขอบเขตของเมืองไม่แน่นอน อาจจะเล็กหรือใหญ่ก็ได้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางภูมิศาสตร์ ประชากร ฯลฯ เป็นต้น คางจากคำว่า "เวียง" ซึ่งหมายถึงบริเวณอันเป็นที่ประทับของเจ้าเมือง หรืออัคริยโดยทั่วไปจะหมายถึงเขตกำแพงเมือง

เจ้าสุวรรณหงส์ และ "เมืองทริภุญชัย" ของพระนางจามเทวี

ในลุ่มแม่น้ำสาย กก อิง ไกลลำน้ำโขงเป็นถิ่นฐานที่อยู่ของชนพื้นเมืองเผ่าที่ตำนานเรียกว่า "มิลักชะ (ช)" หรือพวก "นาค" เรื่องราวของพวกมิลักชะส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับบริเวณฝั่งขวาส่วนพวกนาคเกี่ยวข้องกับบริเวณฝั่งซ้ายของลำแม่น้ำโขง ความเป็นอยู่ของชนพื้นเมืองเหล่านี้คล้ายกับชนเผ่าละว้าในลุ่มแม่น้ำปิง ตำนานการตั้งชุมชนบ้านเมืองก็เป็นเรื่องของชนเผ่าต่างถิ่นที่อพยพเข้ามาซึ่งมีอยู่ ๒ พวก ๆ หนึ่งไท่แก่ชนเผ่า "กรอม" (ขอม) อีกพวกหนึ่งคือชนเผ่า "ไท" หรือ "ไทยเมือง" พวกกรอมนั้นมี ๒ พวก ๆ หนึ่งเข้ามาตั้งเมืองสุวรรณโคฒ์ อีกพวกหนึ่งเรียกว่า "กรอมคำ" เข้ามาตั้งเมืองอุโมงคเสสานคร ส่วนพวกไทยเมืองเข้ามาตั้งเมืองโยนกนาคนครหลังจากที่พวกกรอมอ่อนอำนาจลง

เรื่องราวการตั้งชุมชนที่ปรากฏในตำนานนี้ให้ร่องรอยให้เห็นว่าชุมชนบ้านและ "เมือง" ไค้พัฒนาจากถิ่นฐานที่อยู่ของชนเผ่าพื้นเมืองที่มีลักษณะล้าหลังทางวัฒนธรรมกับการประสมประสานกับชนเผ่าต่างถิ่นที่เจริญกว่าเข้ามาอยู่รวม สิ่งที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งก็คือว่าชนต่างถิ่นที่อพยพเข้ามาลุ่มภาคแห่งนี้มาจากที่ต่าง ๆ กัน พวก ไค้ที่เข้าสู่ลุ่มแม่น้ำปิงวังนั้น ตำนานว่ามาจากเมือง "โจรณี" ที่อยู่ทางตอนเหนือระยะทาง ๔ เคียน ส่วนพวก เมง ก็มาจากทางทิศใต้จากเมืองส. ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พวก กรอม ที่เข้าสู่ลุ่มแม่น้ำกกนั้นมาจากปลายลำน้ำโขง ซึ่งอยู่ในทางทิศใต้ อันนับเป็นแหล่งชุมชนวัฒนธรรมที่เก่าแก่แห่งหนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนั้นคำว่า "กรอม" หรือขอมยังมีสะท้อนความหมายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนที่อยู่ทางใต้ สำหรับพวก ไทยเมือง ที่เข้าสู่ลุ่มแม่น้ำเดียวกันตำนานก็ว่ามาจากเมืองราชคฤห์นครหลวง ไทยเทศ ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือขึ้นไปเช่นกัน ภาพของชนเผ่าต่างถิ่นที่อพยพเข้าสู่ลุ่มน้ำในหุบเขาตอนเหนือทั้งสองบริเวณจึงสะท้อนทิศทางการไหลเข้ามาของวัฒนธรรมจากต่างถิ่นซึ่งจะมีผลอย่างมากต่อการวางพื้นฐานทางวัฒนธรรมเครือข่ายสังคม และความสัมพันธ์ทางการเมืองในระยะต่อมาดังปรากฏเค้าร่างในภายหลังว่าชนพื้นเมือง ไค้ เรียนรู้และพัฒนาวัฒนธรรมและการปกครองของตนเองสูงขึ้นจากการประสมประสานกับชนเผ่าต่างถิ่นจนกลายเป็นกลุ่มชนผู้นำที่มีอำนาจแทนผู้นำจากต่างถิ่นไค้ในเวลาต่อมา เช่น กลุ่มผู้นำ "มิลักชะ" ตระกูลลาวจากแห่งเมืองเงินยาง ซึ่งต่อมานอกจากจะเติบโตขึ้นมามีอำนาจแทนที่พวกไทยเมืองในลุ่มแม่น้ำสาย กก อิง แล้วยังสามารถขยายอำนาจเข้าสู่บริเวณลุ่มแม่น้ำปิง วัง ไค้ในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๔

เรื่องราวของชุมชนหรือที่ตำนานเรียกว่า "เมือง" ดังกล่าวนั้นในระยะแรกปรากฏว่าเมืองเกิดขึ้นได้ง่าย ๆ เช่น โดยการตั้งถิ่นของผู้นำ เช่น ฤาษี หรือนาคที่แปลงกายเป็นพราหมณ์มาเนรมิตสร้างเมืองให้ หรือโดยการเข้ามาตั้งของชนกลุ่มหนึ่ง เช่น กลุ่มของเจ้าสุวรรณหงส์แห่งหรือกลุ่มของเจ้าสิงหนทิกุมาร เป็นต้น แต่ก็สลายตัวได้ง่ายเช่นกัน โดยการเกิดเหตุเมืองล่มลงไปในแม่น้ำหรือกลายเป็นหนองน้ำ และหลังจากที่เมืองเก่าล่มไปแล้วก็มักจะมีการสร้างเมืองใหม่ขึ้นมาแทนที่ เช่นเมืองสุวรรณโคมคำที่ปากแม่น้ำกมลไมแล้วเกิดมีการสร้างเมืองโยนกนาคนครขึ้นใหม่แทนที่เก่าและเมื่อเมืองโยนกนาคนครล่มลงไปอีก "เวียงปรีกษา" ก็เกิดขึ้นอย่างนี้เป็นต้น ในตำนานการตั้งบ้านเมืองในลุ่มแม่น้ำปิงก็มี เรื่องเกิดขึ้นในลักษณะเดียวกัน เช่นเจ้าสุวรรณหงส์เมื่ออพยพคนโลลากวางคำลงมาพบที่ "โล่งน้ำแม่ระมิงค์" และสร้าง "เวียงล้านนา" ขึ้นแล้วไม่นานเมืองก็ล่มยุคน้ำที่เหลือและผู้นำคนใหม่ได้สร้าง "เวียงนารัฐ" ขึ้นมาแทนที่ ต่อมาเวียงนารัฐเกิดล่มลงไปอีกจึงมีการสร้าง "เวียงเขษุมบุรี-เจ็ดวัน" ขึ้นอีกเป็นอาทิที่ตำนานมักจะกล่าวอ้างว่าเป็นสาเหตุของการเกิดเมืองล่มเสมอ ๆ คือการจับและฆ่าปลาเผือก เช่น ปลาเขียนหรือ "ปลาเขียนเผือก" (ปลาไหล) ขนาดใหญ่หรือสาเหตุที่มาจากพระราชดำลึนคึกความโดยไมยุติธรรม การเล่าเรื่องเมืองล่มในลักษณะเดียวกันนี้มีปรากฏในตำนานของทางภาคอีสานด้วย เช่นในตำนานพระธาตุพนมเล่าว่า หลังจากที่พระพุทธเจ้าตถาคต ๕๐๐ ปีแล้ว พระยานิรุฑราชได้เป็นพระยาเมืองมุนคร"...มีชายผู้หนึ่งได้ปลากะเบนศรีระคน (เผือก) ตัวหนึ่งมาถวายแก่พระยาฯ ไม่พิจารณาถึงประหารสุเสนาอำมาตย์กิน กลางคืนนั้นเมืองพระยาก็ล่มเสียเป็นหนองใหญ่ เหตุว่าพระยามีใจบาป...ก็จึงถึงซึ่งอันพินาศมิขยตายไปมากนักแล..."^(๕)

ลักษณะการเล่าเรื่องเมืองล่มดังที่กล่าวมานี้แม้จะเป็นแค่ เรื่องการเล่าแบบนิทานแต่ความที่สะท้อนภาพความไม่ต่อเนื่องคงตัวของรัฐ การที่เมืองล่มแต่ละครั้งหมายถึงการสิ้นสุดของเชื้อสายราชวงศ์ของผู้นำเมืองเดิมด้วยทุกครั้ง และจะมีผู้นำคนใหม่พาผู้คนที่เหลือสร้างเมืองใหม่ขึ้นแทน แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่าเรื่องเมืองล่มไม่ปรากฏในท้องเรื่องเกี่ยวกับเมืองทริภุชชัย เงินยาง

^๕"ตำนานพระธาตุพนม", ประชุมตำนานพระธาตุ, ภาคที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตำรวจโท สลับ เกียรติสุต ๓ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร ๒ ธันวาคม ๒๕๑๐), หน้า ๕

และพะเยา แต่มีเรื่องการเกิดโรคห่าและการรบราชำพันกันขึ้นมาแทน เมืองที่ว่านั้นน่าจะเป็น
 ลักษณะของรัฐที่มีความคงค้วมากขึ้น ต่างจากรัฐในตำนานแรก ๆ ซึ่งเปลี่ยนแปลงง่ายและไม่
 คงค้ว รูปร่างหรือขนาดของรัฐในตำนานแรก ๆ ก็คงจะมีขนาดเล็ก เพราะผู้นำรัฐสามารถแจกจ่าย
 เนื้อปลาให้ประชาราษฎรได้อย่างทั่วถึง และเมื่อเกิดน้ำท่วมหรือแผ่นดินถล่มก็สามารถทำให้รัฐ
 นั้นถึงกาลสิ้นสุดได้โดยทันที ในขณะที่รัฐในท้องเรื่องในระยะใกล้ตัวเข้ามาอย่าง หริภุญชัย
 เงินยาง และพะเยา คงมีขนาดและความซับซ้อนมากขึ้น แม้กระทั่งการเกิดโรคห่าที่เมืองหริภุญชัย
 และการรุกรานกันด้วยกำลังหลายต่อหลายครั้งก็ยังไม่สามารถทำให้รัฐถึงกาลสิ้นสุดลง ได้โดยง่าย
 และรัฐดังกล่าวเหล่านี้ยังปรากฏหลักฐานว่ามีความคงค้วต่อเนื่องลงมาถึงสมัยประวัติศาสตร์ใน
 ระยะเวลาพุทธศตวรรษที่ ๑๘

พัฒนาการจากรัฐโบราณขนาดเล็กจึงปรากฏในตำนานมาเป็นรัฐที่มีขนาดและความซับซ้อน
 มากขึ้นคงจะเกิดขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๘ ซึ่งเป็นระยะที่หลักฐานทาง โบราณคดี
 ของรัฐเขตนหริภุญชัยในลุ่มแม่น้ำปิงศึกษาจาก โบราณสถานและ โบราณศิลปะในพุทธศาสนาซึ่งมีอายุ
 เก่าถึงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๘ สะท้อนให้เห็นว่าเป็นผลผลิตของงานทางวิศวกรรมและ
 สถาปัตยกรรมที่ต้องอาศัยแรงงาน และกำลังคนจำนวนมากประกอบกับความสามารถทางศิลปวิทยา
 ของยุคสมัยเขาช่วยเหลือ นอกจากนั้นหน่วยโครงสร้างของรัฐน่าจะได้รับการพัฒนาจน เกิดมีหลาย
 ชั้นชั้น เช่น วิศวกร ช่างฝีมือ นักบวชและชนชั้นปกครอง (กษัตริย์) หริภุญชัยคงจะเติบโตขึ้นมา
 จากการเป็นรัฐ "ขนาดเล็ก" หลายแห่งรวมกันขึ้นเป็นเครือข่ายของรัฐที่มีขนาดใหญ่ขึ้น ซึ่งจาก
 หลักฐานทาง โบราณคดีได้พบร่องรอยของรัฐขนาดเล็กที่มีอายุร่วมสมัยกับหริภุญชัยกระจายอยู่หลาย
 แห่งในระยะห่างกันประมาณ ๗ - ๘ กิโลเมตร อยู่ใกล้กับลำน้ำที่ไหลเป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อ
 ถึงกันได้ (๕)

ในแถบลุ่มแม่น้ำกกและอิง ซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองเงินยางและพะเยา รัฐดังกล่าวคงจะ
 พัฒนาขึ้นมาในลักษณะเดียวกับหริภุญชัย เพราะถึงแม้หลักฐานทาง โบราณคดีที่พบในท้องถิ่นดังกล่าว

๕ ศรีศักดิ์ วาลิโคทม, "แคว้นหริภุญชัย", โบราณคดีในทศวรรษที่ยานมา (กรุงเทพฯ-
 มหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๒๕), หน้า ๔๗ สำหรับรายละเอียดทั่วไปเกี่ยวกับเมือง
 นี้โปรดดู หน้า ๔๓ - ๔๖

ยังไม่มีอายุเก่าเท่าทวีปเอเชีย แต่จากการศึกษาจากภาพถ่ายทางอากาศก็พบว่ามียุคที่ตั้งซึ่งสันนิษฐาน
ว่าจะเป็นร่องรอยเมืองโบราณขนาดเล็กปรากฏอยู่ทั่วไปนับได้รวม ๘๐ เมือง^(๖) ซึ่งจากการ
ศึกษาทางโบราณคดีของศรีศักร วัลลิโคดม ก็พบว่าเมืองหรือเวียงเล็กเวียงน้อยกระจายอยู่ตาม
ที่ราบริมแม่น้ำเป็นจำนวนมาก^(๗)

ในทางภูมิศาสตร์ ขอบเขตของรัฐที่อยู่ในหุบเขาเหล่านี้ถูกจำกัดด้วยเทือกเขาที่ล้อมรอบ
แต่ภายในมีกระแสลำธาร แม่น้ำสายเล็ก ๆ ลึน ๆ แดกกึ่งกันสาขามากมาย ซึ่งเป็นเงื่อนไข
พื้นฐานประการหนึ่งต่อการก่อตัวของรัฐที่มีขนาดเล็กตามลำน้ำสายต่าง ๆ^(๘) พัฒนาการของรัฐที่
จะมี "ขนาดที่ใหญ่ขึ้น" จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อรัฐหนึ่งรัฐใดได้สร้างอิทธิพลเหนือรัฐขนาดเล็กอื่น ๆ
ในหุบเขาเดียวกันได้ เช่น กรณีของทวีปเอเชียและเงินยาง เป็นต้น ซึ่งรัฐที่กล่าวนี้ล้วนมีบริวาร
เป็น "เมือง" ขนาดเล็กกระจายอยู่แวกล้อมเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นข้อเท็จจริงประการหนึ่ง
ซึ่งสังเกตได้จากศูนย์กลางของรัฐหรือ "เมือง" ที่มีอำนาจสูงส่งมักจะเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในลุ่มแม่น้ำ
สายใหญ่มีเครือข่ายสาขาหลายสาขาและมีที่ราบกว้างใหญ่กว่าแหล่งอื่น ๆ และเมืองที่ว่าเหล่านี้มัก
จะตั้งอยู่ที่บริเวณตอนปลายของลำน้ำซึ่งเป็นส่วนที่มีที่ราบกว้าง และเป็นที่รวมของลำน้ำสายต่าง ๆ

^๖ นวลศิริ วงศ์ทางสวัสดิ์, "การใช้แผนที่ประกอบกับภาพถ่ายทางอากาศค้นหาร่องรอย
เมืองโบราณ", วารสารศรีนครินทร์วิโรฒ พิษณุโลก ๓ (เมษายน - กรกฎาคม ๒๕๒๐) : ๒๕

^๗ ศู ศรีศักร วัลลิโคดม, "โยนก", เมืองโบราณ ๒ (มกราคม - มีนาคม ๒๕๑๕)

หน้า ๕๗ - ๕๘

^๘ Yoshikazu Takaya ได้อธิบายเกี่ยวกับการก่อตัวของรัฐแบบที่เรียกว่า "เมือง"
ในที่ราบระหว่างหุบเขาไว้อย่างน่าสนใจ โปรดดู Yoshikazu Takaya, "An Ecological
Interpretation of Thai History", Journal of Southeast Asian Studies 1
(September 1975) : 190 - 193 สำหรับบทความภาษาไทย โปรดดู ชีเกฮารุ ทานาเบ้,
"การชลประทานเพื่อการเกษตรในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย", วารสารธรรมศาสตร์ ๕
(ตุลาคม ๒๕๑๔ - มกราคม ๒๕๑๕) : ๓๐ - ๔๒ และ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, "ประวัติศาสตร์
ไทยกับพื้นฐานทางเศรษฐกิจ", เรื่องของสองนคร (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เจ้าพระยา,
๒๕๒๔), หน้า ๕๑ - ๕๑

ภายในหุบเขา เช่น ที่ตั้งเมืองเงินยาง เชียงราย บริเวณใกล้ปากแม่น้ำกก และเมืองหริภุญชัย
 ในลุ่มแม่น้ำปิง ซึ่งตั้งอยู่ในจุดอันเป็นที่ชุมนุมของปากแม่น้ำสาขาหลายสาย คือ แมกกวง และแมกลาง
 เป็นต้น อย่างไรก็ตามการเป็น "รัฐในหุบเขา" อันถูกจำกัดด้วยขอบเขตธรรมชาติมีลุ่มน้ำบังคับ
 ทำให้รัฐนั้น ๆ มีขนาด "ที่ใหญ่อัน" ในขอบเขตที่จำกัดด้วย ซึ่งแตกต่างจากรัฐในบริเวณที่ราบ
 ปากแม่น้ำใหญ่ เช่น อพยพในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง นอกจากนั้นการแตกหน่อจากรัฐใน
 หุบเขาแห่งหนึ่ง ไปสู่อีกหุบเขาหนึ่ง ใ้ทำให้รัฐที่เกิดขึ้นใหม่มีลักษณะอันเอกเทศด้วยขอบเขตภูมิศาสตร์
 นี้ด้วย เช่น การแตกหน่อออกไปตั้งเมือง "เขลางค์" ในลุ่มแม่น้ำวังตอนใต้เหนือ เขาขุนคาลของ
 เชื้อสายผู้นำเมืองหริภุญชัย หรือการแยกตัวออกไปตั้งเมืองพะเยาในลุ่มน้ำอิงของผู้นำเชื้อสาย
 ลาวจากจากเมืองเงินยาง ความเป็นเอกเทศในแต่ละหุบเขา มีผลทำให้เมืองที่แตกหน่อออกไปมี
 อิสระอย่างมากจากศูนย์กลางเดิม ทั้งจะเห็นได้ว่ากรณีของเมืองเขลางค์นั้นในราวปลายพุทธศตวรรษ
 ที่ ๘ ผู้นำของเมืองนี้ไ้ยกกำลังเข้า ไปยึดอำนาจที่เมืองหริภุญชัยได้ ทำนองเดียวกับเมืองพะเยา
 ภายหลังจากการแตกหน่อจากเมืองเงินยางออกไปแล้วก็มีสถานะ เป็นเสมือนรัฐอิสระ ไม่ขึ้นแก่เมือง
 ศูนย์กลางเดิมแต่อย่างใด

หลักฐานเกี่ยวกับรัฐในระยะพุทธศตวรรษที่ ๗- ๘ กับเครือข่ายทางการเมืองและวัฒนธรรม

เมื่อใกล้ถึงพุทธศตวรรษที่ ๘ หลักฐานทางสังคมและประวัติศาสตร์ของรัฐในหุบเขา
 คอนเหนือตามที่กล่าวมาข้างต้นได้ เริ่มแจ่มแจ้งขึ้นเป็นลำดับ แม้ว่าที่มาของรัฐเหล่านี้ยังเป็นสิ่งที่
 คลุมเคลือ

ในลุ่มแม่น้ำปิงในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๘ มีหลักฐานจารึกกล่าวถึงกษัตริย์องค์หนึ่งของ
 เมือง "หริภุญชัย" ทรงนับถือพระพุทธรูปศาสนา สร้างพระธาตุเจดีย์และออกผนวชในพุทธศาสนา
 ใช้อักษรภาษามอญและภาษาบาลีในศิลาจารึก ซึ่งนับเป็นหลักฐานทางลายลักษณ์อักษรที่เก่า
 ที่สุดเท่าที่พบในท้องถิ่นล้านนา ข้อมูลที่ไ้ได้จากจารึกหลักนี้ชี้ให้เห็นว่าสังคมลุ่มแม่น้ำปิงเป็นแหล่ง
 ชุมชนที่ประกอบกันขึ้นเป็นรัฐที่มีกษัตริย์ปกครองแล้ว^(๕) หลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏโดยเฉพาะ

^๕ กู จ่าปา เยื้องเจริญ และคณะ, วิเคราะห์ศิลาจารึกในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ-
 หริภุญไชย (กรมศิลปากรจัดพิมพ์ในโอกาสสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
 เสด็จทรงเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๑), หน้า ๑ - ๗

ที่หริภุญชัย มีร่องรอยว่าเป็นโบราณวัตถุและโบราณสถานที่มีอายุเก่าแก่ราวคร่าว เกี่ยวกับศิลาจารึก นอกจากนั้นรูปแบบทางศิลปะและสถาปัตยกรรมที่ปรากฏยังมีความละม้ายกับศิลปะและสถาปัตยกรรมที่เจริญเติบโตอยู่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๖ อีกด้วย ซึ่งนักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีหลายคนได้ให้ความเห็นว่าหริภุญชัยเป็นแหล่งชุมชนแห่งหนึ่ง ซึ่งรับเอามรดกทางวัฒนธรรมจากลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นมา โดยเฉพาะกลุ่มวัฒนธรรมอันเนื่องกับพุทธศาสนาที่เรียกว่า "ทวารวดี"^{๑๐} ในหลักฐานตำนานพุทธศาสนาของชุมชนภาคเหนือล้วนให้ความรับกับหลักฐานที่กล่าวมาแล้วทั้งสิ้น ทั้งยังมีรายละเอียดพิศดาร เช่น ตำนานเรื่องการเดินทางจากละโว้ขึ้นไปครองหริภุญชัยของพระนางจามเทวี และเรื่องการสงครามแย่งราชสำนักระหว่างกันหลายครั้งระหว่างเมืองหริภุญชัยกับละโว้ ซึ่งบางครั้งกษัตริย์ละโว้ก็ได้อำนาจเข้าไปครองอำนาจอยู่ที่หริภุญชัยและบางองค์ก็อ้างว่าเป็นลูกหลานของพระนางจามเทวีอีกด้วย^{๑๑} เรื่องราวที่ปรากฏจึงสะท้อนความสัมพันธ์กับอิทธิพลทั้งทางการเมืองและวัฒนธรรมจากลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาอย่างมาก

ในแถบลุ่มแม่น้ำกก อิง สาย ซึ่งเป็นแม่น้ำสายสั้น ๆ ไหลลงสู่ลำแม่น้ำโขงเป็นอีกบริเวณหนึ่งซึ่งมีตำนานและหลักฐานโบราณคดีเก่าแก่ ลุ่มแม่น้ำมีลักษณะกึ่งลุ่มน้ำจืดกึ่งน้ำเค็มเป็นผู้นำชุมชนและตั้งเมืองเงินยาง ผาง และพะเยาในลุ่มแม่น้ำเหล่านี้ หลักฐานทางโบราณคดีแม้จะไม่เป็นที่ปรากฏเด่นชัดเท่าแหล่งชุมชนหริภุญชัยในลุ่มแม่น้ำปิง แต่จากการศึกษาหลักฐานของรัฐข้างเคียงประกอบกับหลักฐานเอกสารพื้นเมืองก็ชี้ให้เห็นว่าอาณาบริเวณแห่งนี้เป็นที่เกิดของชุมชนบ้านเมืองมาเป็นเวลายาวนาน จิตร ภูมิศักดิ์ ได้ตั้งข้อสังเกตว่าลุ่มแม่น้ำกกเป็นแหล่งชุมชนและวัฒนธรรมที่มีมาก่อนพุทธศตวรรษที่ ๔ หลายศตวรรษ โดยอาศัยหลักฐานคำจารึก "นะ สย่ำ กุก" ประกอบกับภาพจำหลักศิลานูนต่ำที่ปรากฏบนระเบียงปราสาทเขมรนครวัดสมัยพระเจ้าศรีสุริยวรมันที่ ๒

^{๑๐} ฤๅ เสโน นิลเกษ, ศิลปะและสถาปัตยกรรมล้านนา (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๒๖), หน้า ๑๓ และ ชิกา สาระยา, "วัฒนธรรมทวารวดีกับการคลี่คลายของเมืองในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา", ศิลปวัฒนธรรม ๓ (กันยายน ๒๕๒๕) ๑๑: ๒๐ - ๒๖

^{๑๑} ไพรศุ เรื่องราวของเมืองหริภุญชัยกับละโว้ใน พระโพธิ์รังษีเถระ, จามเทวีวงศ์ (กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจเทรคคิง, ๒๕๑๖)

(พ.ศ. ๑๖๕๕ - ๑๖๕๐) ว่าหมายถึงชนชาวสยามแห่งลุ่มแม่น้ำกกที่ขึ้นเจืองแห่งเมืองเงินยางและพะเยาส่งไปช่วยเขมรรบกับจามปา ใน พ.ศ. ๑๖๔๔^(๑๒) ข้อสันนิษฐานที่ว่ายังคงอยู่บนพื้นฐานของการศึกษาเชิงนิรุกติศาสตร์ประกอบด้วยเอกสารพื้นเมืองประเภทตำนานและวรรณกรรมโบราณเรื่อง "ท้าวฮุง" ของล้านช้างซึ่ง จิตร ภูมิศักดิ์ สันนิษฐานว่า เขียนขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๕^(๑๓) นอกจากนั้นหลักฐานโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเท่าที่ปรากฏอยู่ในลุ่มแม่น้ำกก และอิงก็ให้ร่องรอยว่าลุ่มน้ำแห่งนี้เป็นที่เคยรับอิทธิพลวัฒนธรรมจากแหล่งอื่นมาก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๔ เช่น การค้นพบ "หลาขรธัมมครี"^(๑๔) ที่เมืองเชียงแสนในเวลาต่อมาทำให้เห็นว่าบริเวณที่พบได้เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนamahayana มาก่อน ซึ่งสอดคล้องกับเรื่องราวในตำนานที่กล่าวถึงการนำพุทธศาสนาเข้ามาสแตงนี้โดยมหาภักตสปลเดร มหาภักจายนะเดรและมหาเดรวัชรโพธิ^(๑๕) ซึ่งเดรที่กล่าวนี้ล้วนมีชื่ออยู่ในทำเนียบพระเดรของอินเคียฝ่ายใต้ในสายมหายานโดยเฉพาะพระมหาเดรวัชรโพธิซึ่งได้เดินทางขึ้นไปประดิษฐานพระพุทธศาสนาในจินตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๓^(๑๖) ร่องรอยของพุทธศาสนาที่ว่านี้ยังปรากฏหลักฐานเหลืออยู่ถึง ๓๖ มีการพบว่าพระธาตุเจดีย์บางแห่งที่เมืองเชียงแสนได้รับการสร้างขึ้นตามคติของพุทธศาสนาแบบมหายานอีกด้วย^(๑๗) ซึ่งก็รับกับหลักฐานและเรื่องราวที่ปรากฏในตำนาน นอกจากนั้นในรัชสมัยของพระเจ้ากือนา

^{๑๒} จิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาของคำสยามไทย, ลาวและขอมและลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๑๔) หน้า ๑๒๒ - ๑๒๓

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๒

^{๑๔} แสง จันทร์งาม, "ศาสนาในล้านนาไทย" ใน พุทธศาสนาในล้านนาไทย (เชียงใหม่ : การประชุมสมัยที่ ๑๓ องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก ๒๔-๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๓), หน้า ๑๕-๓

^{๑๕} "พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน", ประชุมพงศาวดารเล่ม ๓๔ (พระนคร : องค์การคำครุสภา, ๒๕๑๒), หน้า ๑ - ๑๐

^{๑๖} ดู พระธัมมรัตนมหาเดร, พุทธศาสนาในอินเคียใต้, แปลและเรียบเรียงโดย ช. สุเชาว์ (กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษาหม่อมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๑๐๖ - ๑๐๗, ๑๑๐ - ๑๑๑

^{๑๗} จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, "ข้อสังเกตเกี่ยวกับปรัชญาวัตรธรรมิกายมหายานในเจดีย์สถานบางแบบแห่งอาณาจักรล้านนา", ใน ล้านนาปริทัศน์ (พิมพ์ในงานครบรอบปีคล้ายวันมรณะนางกิมฮอ นิรมานเหมินทร์ ๒๕๒๕), หน้า ๗๖

(พ.ศ. ๒๔๕๐ - ๒๔๗๒) ปรากฏว่ามีพระเถรองค์สำคัญของล้านนารูปหนึ่งซึ่งแนวราชแปลงใหม่ใน
นิกายสีลแล้วก็ยังมีอยู่ครั้งหนึ่งที่ไคซัน ไบ่ฉิ่ง สาขายามนครของมหายานบนยอดภูเขาคยอสุเทพ เพื่อ
เพิ่มพูนกำลังปัญญา^{๑๔} จึงสันนิษฐานใ้ว่าพุทธศาสนานิกายนี้ ได้เข้าสู่บริเวณนี้มาก่อนแล้ว
ความเป็นมาของพุทธศาสนานิกายนี้ ไม่มีหลักฐานว่าเข้ามาทางสุโขทัยหรือศรีอยุธยาในระยะ
พุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๒๐ แต่อย่างใด นอกจากหลักฐานในตำนานที่ว่ามาพร้อมกับพระเถรที่กล่าว
ข้างต้นโดยผ่านทางเมือง "ราชคฤห์นครหลวงไทยเทศ" หรือเมืองชวทองแล (ยูนนาน - น่านเจ้า)
ศูนย์กลางเก่าของผู้นำไทยเมืองที่อพยพลงมาตั้งบ้านเมืองในลุ่มแม่น้ำกกตามที่ปรากฏในตำนาน
สิงหนที (สิงหนวัติ)

ในลุ่มแม่น้ำอิงอันเป็นที่ตั้งของเมืองพะเยาซึ่งตามที่ปรากฏหลักฐานในตำนานนั้นเป็น
เมืองที่แตกหน่อออกมาจากเมืองเงินยางในลุ่มแม่น้ำกกในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ จากการค้นพบ
หรรษาโบราณสถานและพระศิลา ปรากฏว่ามีความเก่าถึงพุทธศตวรรษที่กล่าวนั้นด้วย นอกจากนั้น
ยังชี้ให้เห็นความสัมพันธ์กับอิทธิพลของศิลปะขอมในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘^(๑๕) ซึ่งสันนิษฐาน
ว่าคงจะรับเข้ามาโดยผ่านทางเมืองสุโขทัยในลุ่มน้ำยมและน่าน หรืออาจรับมาโดยผ่านทางลำแม่น้ำ
โขงทั้งนี้ เพราะมีท้องเรื่อง ในตำนานกล่าวถึงการเข้ามาของพวก "กรอม/กรอมคำ" จากบริเวณ
ปลายลำน้ำโขงขึ้นมาตามลำน้ำเข้าสู่ลุ่มน้ำกกด้วย อย่างไรก็ตามสำหรับหลักฐานความสัมพันธ์กับ
เมืองทางใต้เช่นที่สุโขทัยนั้น เอกสารประเภทตำนานก็สะท้อนให้เห็น เครือข่ายความสัมพันธ์นี้ด้วย
คงจะพบว่ามีเรื่องการรบแย่งชิงเมืองกันหลายครั้งระหว่างเมืองพะเยากับเมืองบัว - น่าน ซึ่งมี
ความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับผู้นำเมืองสุโขทัย และในตำนานเรื่องของขุนเจืองเมื่อครั้งที่ยังเป็น
อุปราชครองเมืองพะเยาก็ได้กล่าวถึงการเสด็จไปตีข้างถึงเมืองแพรว น่าน และไคซิกาเจ้าเมือง
แพรวและน่านมาเป็นเมเหลื่ออีกด้วย นอกจากนั้นในตำนานและโคลงโบราณเรื่อง "ท้าวฮุ่งหรือเจือง"^(๒๐)

^{๑๔}แสง จันทรงาม, "ศาสนาในล้านนาไทย", หน้า ๑๔๓

^{๑๕}น. ณ ปากน้ำ (นามแฝง), ศิลปะแห่งอาณาจักรไทยโบราณ (กรุงเทพมหานคร :
ไอเคียนสโตร์, ๒๕๒๐), หน้า ๒๕๗ และ กุ น. ณ ปากน้ำ, "ศิลปะอาณาจักรพะเยา", วารสาร
เมืองโบราณ ๒ (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๑๔) ๑: ๖๕ - ๗๗

^{๒๐}สีลา วีรวงศ(ชำระ), ท้าวฮุ่งหรือเจือง (สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระศาสนคิลน(ปึกเสโน เสน) พระครูวิโรจน์(นุกโช รอด)และในงาน
ฌาปนกิจศพ พระมหาวัคค์น วัชรูปาโล กับพระอาจารย์เสาว กนุกสิโล, อุบลราชธานี : ๑๐ - ๑๖
เมษายน ๒๕๔๖)

ก็กล่าวถึงมเหสีองค์หนึ่ง ของขุนเจืองว่า "นางเมง" ซึ่งคำว่า เมง นี้ เป็นคำพื้นเมืองที่ใ้หมายถึงมอญ นาง เมง ในที่นี้จึงสะท้อนร่องรอยที่ เกี่ยวพันกับชนเผ่ามอญในทางทิศใต้ เช่นเดียวกับตำนานเมือง หนีญญชัยในลุ่มแม่น้ำปิงที่กล่าวถึงพระนางจามเทวี และกลมุ่ชนที่ตามเสด็จพระนางจากละโว้ว่าเป็น พวก "เมง" หรือ "เมงคบุตร"

หลักฐานทาง โบราณคดีและประวัติศาสตร์ของรัฐในสังคมวิมแมน่าในหุบเขาตามที่กล่าวมา จึงชี้ให้เห็นว่าอาณาบริเวณหุบเขาภาคเหนือ ไค่กาเวาเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์มาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษ ที่ ๙ แล้ว และเมื่อถึงพุทธศตวรรษที่ ๙ รัฐบางแห่งเช่นหนีญญชัยก็ปรากฏขึ้นในขณะลุ่มแม่น้ำ กมีหลักฐานและข้อสันนิษฐานที่น่าเชื่อว่า ไค่เวม เข้าไป เกี่ยวของกับดินแดนใกล้เคียง เช่น เขมร เมืองแควพระกัน และเมืองฮ่อลุ่มฟ้า (ยูนนาน หรือน่านเจ้า) จารึกของหนีญญชัยเป็นหลักฐานชั้น หนึ่งซึ่งชี้ให้เห็นเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างหนีญญชัยกับรัฐข้างเคียงในที่อื่น ๆ ด้วย เพราะตัว อักษรภาษามอญที่ ใช้ในศิลาจารึกดังกล่าวเป็นแบบที่คล้ายคลึงกับรูปอักษรภาษามอญที่ใช้อยู่ในศิลาจารึก ที่เสาสู่แปกเหลี่ยม ลพบุรี และที่ ใช้ในศิลาจารึกของพระเจ้าจรวรดิศ หรือกษัตริย์ (๒๑) (พ.ศ. - ๑๒๖๓ - ๑๒๘๖) แห่งอาณาจักรพุกาม อิทธิพลของภาษามอญที่ เข้าสู่หนีญญชัยจึงเข้าใจว่าจะ มาจากแหล่งทั้งสอง นอกจากนั้นในตำนานเมืองหนีญญชัยก็กล่าวถึงร่องรอยความสัมพันธ์ดังกล่าว นี้ด้วย ซึ่งนอกจากเรื่องราวของพระนางจามเทวีกับเมืองละโว้แล้ว ในตอนที่กล่าวถึงโรคห่ากิน เมืองหนีญญชัยนั้นห้อง เรื่องก็กล่าวว่ามีชาวเมืองหนีญญชัย ไค่พากันอพยพหลบหนี ไปอยู่ที่เมืองสุธรรมวดี (สะเทิม) และหงสาวดี (พะโค) อีกด้วย นอกจากนั้นยังกล่าวว่าแม่ชาวเมืองหนีญญชัยจะพากัน อพยพกลับคืนสู่มาคมแล้วก็ยังมีภารกิจคือและมีพิธีกรรมการอดิศส่วนกุศล ไปยังญาติพี่น้องที่อยู่ ณ เมือง กังกลาวนั้น เครือข่ายความสัมพันธ์ดังที่ปรากฏนี้ชี้ให้เห็นร่องรอยความเป็นมาของรัฐในท้องถิ่น ซึ่งพัฒนาขึ้นมาในระยะที่ใกล้เคียงกัน

ในหลักฐานของรัฐข้างเคียง เช่น ศิลาจารึกที่ปราสาทเมืองโพธิ์นาคาร์แห่งอันนัม พ.ศ. ๑๕๔๓ ไค่ปรากฏมีคำ "ทาสสยาม" อยู่ด้วย ซึ่งคำ "สยาม" นี้ จิตร ภูมิศักดิ์ ไค่เสนอ แล้วว่าที่บริเวณลุ่มแม่น้ำกกเป็นแห่งหนึ่งซึ่ง เป็นที่อยู่ของชนชาติสยามตามหลักฐานในศิลาจารึกของ เขมร สำหรับ "ทาสสยาม" ที่ปรากฏในจารึกจามป่านั้น ขจร สุขพานิช ไค่ตั้งข้อสังเกตว่าน่าจะ

^{๒๑} A.B. Griswold and Prasert na Nagara, "An Inscription in Old Mon from Wieng Mano in Chiang Mai Province Epigraphic and Historical Studies, No.6", JSS 59 (January 1971) I : 153 - 154

หมายถึงสยามแห่งศรีอยุธยา^(๒๒๐) เช่นเดียวกับที่หนังสือ จินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่งเขียนโดยพระภิกษุภาคเหนือในระยะประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๑ ใ้ใช้คำว่า "สยามเทศ" เพื่อเรียกดินแดนลุ่มแม่น้ำปิงแถบเมืองศรีอยุธยา ซึ่งก็ตรงกับคำว่า "สยาม" ในภาษาพม่าที่ใช้เรียกดินแดนภาคเหนือในอดีต ส่วนภาคกลางพม่าใช้คำว่า "โยเกีย" คือ "อยุธยา"^(๒๒๑) ฉะนั้น จะเห็นว่าคำว่า "สยาม" และ "สยาม" จึงล้วนปรากฏเกี่ยวข้องกับดินแดนภาคเหนือทั้งสิ้นและดินแดนที่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับคำดังกล่าวนี้ก็น่าจะมีรากฐานความสัมพันธ์กันมาก่อนในประวัติศาสตร์อย่างน้อยตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๕

นอกเหนือจากหลักฐานที่เป็นจารึกแล้ว ในหลักฐานตำนานก็ปรากฏเรื่องราวการติดต่อระหว่างดินแดนในหุบเขาภาคเหนือกับดินแดนอื่นรอบข้างมาตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๕ เช่น การติดต่อกันระหว่างศรีอยุธยากับดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและอิรวดีที่กล่าวมาแล้ว นอกจากนั้นในหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับลุ่มแม่น้ำกกก็ปรากฏความสัมพันธ์กับเมืองในทางตอนเหนือ เช่น เมืองราชคฤห์ นครหลวงไทยเทศ หรือเมืองฮอลุมฟ้า (ยูนนาน - น่านเจ้า) เมืองแกวพระกัมในลุ่มแม่น้ำแคว เป็นต้น ทั้งปรากฏในตำนานการอพยพเข้ามาของชนเผ่าไทยเมืองและตำนานการเข้าไปมีอำนาจของขุนเจืองที่เมืองแกวเมืองฮ่อและเมืองหลวง (พระบาง) ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เช่นเดียวกับตำนานของเมืองเชียงรุ่งในสิบสองพันนาที่กล่าวว่า "พญาเจิง"^(๒๒๒) หรือขุนเจืองในตำนานล้านนาได้ไปเป็นปฐมวงศ์ของกษัตริย์แห่งเมืองกัณฑ์^(๒๒๓) ร่องรอยความสัมพันธ์กับรัฐข้างเคียงในหลักฐานที่ปรากฏจึงสะท้อนให้เห็นความเป็นมาในประวัติศาสตร์และการปรากฏขึ้นของรัฐพื้นเมืองที่ลุ่มแม่น้ำกกและลุ่มแม่น้ำปิง

^{๒๒๐} ขจร สุขพานิช, "The Thai Beach-Head States in the 11th - 12th Centuries", อนุสรณ์ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช (กรุงเทพมหานคร : ศึกษาศาสตรา, ๒๕๒๑), หน้า ๗๔ - ๘๖

^{๒๒๑} ไกรศรี นิรมานเหมินทร์, "ความรู้พื้นฐานล้านนาคคี", ป.อ.บ.๑๕ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๒๔) : ๕๖

^{๒๒๒} หลี พุ อี, (เลียง เสถียรสุต แปล), "ประวัติแคว้นสิบสองพันนา", ป.อ.บ. ๑๖ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๒๕) : ๒๔

^{๒๒๓} กระจายละเอียกใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๓ (องค์การคำคุณุสภา, ๒๕๑๒), หน้า ๒๒๖-๒๓๗. และ ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๔ (องค์การคำคุณุสภา, ๒๕๑๒), หน้า ๗๖ - ๘๕

ควบคู่กับรัฐข้างถิ่นอีกหลายแห่งซึ่ง ได้พัฒนาขึ้นมาจนแล้ว นับว่ารัฐในท้องถิ่นที่กล่าวนี้ ได้ก้าวเข้าสู่ระบบรัฐของภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๔ มาแล้ว เป็นอย่างช้า ฉะนั้นเมื่อถึงระยะปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๔ เมื่อรัฐที่ พุกาม และ เขมร เริ่มเสื่อมอำนาจประกอบกับมอง โกล ไทแม่อำนาจเขาสู่อานาจักรทั้งสอง จึงได้ส่งผลกระทบต่อบริบทของถิ่นในภูมิภาคลานน่านด้วย เครือข่ายความสัมพันธ์ทางการเมืองและวัฒนธรรมของรัฐที่กล่าวนี้จึงนับเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยเฉพาะกับการเปลี่ยนแปลงในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๕

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย